

K OTÁZCE KRITÉRIÍ VÝBĚRU ZVUKOVÝCH NAHRÁVEK K DIGITALIZACI PŘEDEVŠÍM Z POHLEDU JEJICH OBSAHU

CRITERIA FOR DETERMINING THE UNIQUENESS AND QUALITY OF AUDIO DOCUMENTS – A CONTRIBUTION TO THE RATIONALIZATION OF SUBJECTIVE CHOICE

Iva Horová, Michal Hora

Národní technická knihovna; Národní knihovna ČR

Abstrakt

Účel – Cílem koncepčního článku je zkoumání otázek souvisejících se stavem poznání v oblasti hodnocení zvukových nahrávek za účelem jejich výběru k digitalizaci. Pozornost je především věnována otázkám vyhodnocování jejich obsahu. V českém prostředí bylo toto téma zatím pojednáno pouze ojedinele a spíše utilitárně, tj. v souvislosti s konkrétními digitalizačními projekty. Otázkami vhodných kritérií pro výběr a určování priorit se v zahraničí věnují již desítky let, a to zejména odborné oborové asociace (IASA, ARSC). Pozornost je zde však věnována hlavně otázkám technického rázu.

Design/metodologie/přístup – V první části přináší studie shrnutí poznatků z vybraných zahraničních zdrojů a stav pokrytí problému u nás. Navazuje stručná metodologicko-teoretická část se vztahem k obecnému přehledu kritérií, která je třeba brát v potaz pro posuzování kvality zvukových nahrávek. V poslední části studie popisuje výsledky volného dotazníkového šetření, provedeného mezi významnými osobnostmi/institucemi hudebního oboru v ČR a sumarizaci názorů i praktických poznatků autorů studie se zaměřením na obsahová kritéria.

Výsledky – Studie může sloužit jako obecný návod na vhodné postupy při plánování digitalizace sbírek zvukových nahrávek. Průzkum potvrdil značnou míru shody názorů dotazovaných na hodnotící kritéria. Autoři také upozorňují na nezbytnou míru subjektivního přístupu v hodnotícím procesu, plynoucí z různého poslání a cílů kurátorů jednotlivých sbírek a institucí a upozorňují na nezbytnost spolupráce týmu odborníků s různou kvalifikací v procesu posuzování.

Originalita/hodnota – Studie přináší první ucelené pojednání zkoumaného problému u nás a přináší některé náměty a doporučení, aplikovatelné pro domácí prostředí paměťových institucí všech typů.

Klíčová slova: selekce a kulturní dědictví, životní cyklus zvukového dokumentu, digitalizace zvukových dokumentů a problematika selekce, subjektivní a objektivní faktory procesu selekce a jejich nedílnost

Abstract

Purpose – The aim of the study is to contribute to the mapping of the current state of knowledge on the evaluation of sound recordings for the purpose of selection for digitization mainly as to the content of sound carriers. Little attention has been paid to this topic in the Czech Republic, and most activities in this respect have been of pragmatic nature, focusing on specific digitization projects. In other countries, however, selection criteria and prioritization have been an object of analysis – mainly by professional associations such as IASA or ARSC – for decades. The attention is there paid to technical aspects mostly.

Design/Methodology/Approach – The first part of the study sums up the findings of selected foreign language sources. Follows a brief theoretical and methodological part dedicated to the creation of digital libraries and effective planning of collections digitization, focusing on the specificities of sound recordings. The final part of the study presents the results of a questionnaire survey carried out among renowned experts and institutions in the musical field in the Czech Republic and summarizes the authors' opinions as well as practical experience.

Results – The study can serve as a general guideline for the planning of sound collections digitization. The survey revealed a significant consistency in the respondents' opinions on the evaluation criteria to be taken into account. The authors also point out that an integral part of the evaluation process is subjectivity, which arises from the diverse nature of the individual curators' missions and goals and stress the importance of cooperation of expert teams with diverse qualifications in the process of evaluation.

Originality/Value – The study is the first one to provide a comprehensive view of the matter at hand in our country. It presents topics for discussion and makes recommendations applicable to all types of memory institutions in the Czech Republic.

Keywords: selection and cultural heritage, life cycle of sound documents, digitization of sound documents and the selection process, subjective and objective factors of the selection process and their integrity

ÚVOD

Kulturní dědictví se obvykle definuje jako soubor výsledků materiální a duchovní činnosti, které tvoří trvalé kolektivní vlastnictví a má pro danou komunitu (národ, region apod.) specifický a jedinečný význam. „Odráží dějinné události a kulturní vývoj země a jejích obyvatel. Kromě historického a společenského významu, má také význam kulturní, identifikační, ekonomický, reprezentativní a integrační.” (Beneš, 1997). Součástí kulturního dědictví jsou přirozeně také nahrávky zaznamenané na zvukových nosičích, které vypovídají o řadě skutečností nejen ve vztahu k přímo nahranému obsahu.

„Výběr dokumentace je důležitý hned z několika faktorů. Zaprvé je tu otázka, zda vůbec mohou být podle zákonů dokumenty digitalizovány. Dokumenty mohou podléhat autorským zákonům, nebo obsahovat citlivé informace, které se nemusí slučovat se zveřejněním dokumentu ani s jeho digitalizací. Za druhé, není možné digitalizovat veškeré vědění, které jsme za všechna staletí vyprodukovali a stále produkujeme. Nebylo by to možné, aniž bychom měli dostatečnou kvalitu dokumentů. ... Instituce tedy nejsou schopné digitalizovat celý svůj archiv a ke kompletní digitalizaci se pouze propracovávají. Proces selekce dokumentů hraje velkou roli a musí být propracován tak, aby byla digitalizace logisticky možná. To může znamenat i vlastnění adekvátního vybavení, protože různé typy dokumentu vyžadují odlišný přístup.” (Lošťák, 2015, s. 21). To platí i v případě digitalizace zvukových nahrávek – ani zde není možné zdigitalizovat vše.

Často se pro nahrávky na pevných nosičích používá termín zvukový dokument, což však chápeme spíše v širším kontextu: jako zvukovou nahrávku (v terminologii zvukových odborníků zvukový záznam), která je opatřena obalem a doprovodnými informacemi – např. booklet, obal, ale i ve formě popisných údajů – metadat). Většina zvukových nosičů také stárne a fyzicky degraduje, což vede ke zkreslení, znehodnocení na nich zaznamenaného zvukového signálu a v mnoha případech až k definitivní ztrátě informačního obsahu. Zejména u některých druhů nosičů je ohrožení již velmi alarmující, a čím déle bude potřebná péče o ně odkládána, tím více hrozí jejich definitivní zničení. „U audiovizuálních dokumentů je digitalizace jedinou udržitelnou metodou jejich archivace kvůli degradaci materiálů.” (ICOM National Committee Czech Republic, 2016, str. 2). Je proto velmi naléhavým úkolem věnovat této zanedbané oblasti našeho kulturního dědictví patřičnou péči a pozornost, a to nejen prostřednictvím jednotlivých projektů, jak tomu bylo a de facto je dosud.

Digitalizace je ovšem v případě zvukových nosičů podstatně náročnější, než je tomu u papírových dokumentů, a to z několika důvodů:

1. Pro posuzování kvality obsahu (ať již z hlediska zvukové kvality, nebo vlastní hodnoty nahraného obsahu) by bylo třeba nahrávku přehrát, resp. si ji poslechnout – jen tak lze získat faktické informace o jejím obsahu a stavu. Magnetické pásky např. nemají často vůbec žádnou doprovodnou popisnou informaci. Jindy se stává, že obal obsahuje zcela jinou nahrávku, než je uvedeno – to lze zjistit jedině znalým poslechem. Tento důležitý krok celého procesu je ovšem

náročný jak časově – poslech v reálném čase, tak technicky – je potřeba mít k dispozici příslušná přehrávací zařízení. A zde narážíme na jejich nedostupnost, nefunkčnost, zastaralost (poškození nosiče) apod. Dále to obvykle vyžaduje hudebně (ideálně muzikologicky) kvalifikované pracovníky. Zejména tam, kde je třeba obsah nahrávky identifikovat a popsat jen na základě poslechu, se bez znalostí dějin hudby, hudebních forem atd. neobejdeme.

2. Objem digitalizovaných dat je mnohonásobně větší a klade tak vyšší nároky na ukládání a manipulační prostory se soubory digitalizovaných zvukových objektů. Pod pojmem digitalizovaný zvukový objekt rozumíme kromě zvukového souboru také digitální fotodokumentaci původního nosiče a obalu, případně dalších souvisejících součástí daného zvukového dokumentu.
3. Popis nahrávek také vyžaduje specialisty s hudebním vzděláním.
4. Degradují již i nosiče, na nichž byl zvuk původně zaznamenán digitálně (kompaktní disky).
5. Existence celé šíře různých typů nosičů z hlediska způsobu pořízení záznamu zvuku vyžaduje specifický přístup ke každému z nich.

STAV ŘEŠENÍ TÉMATU

Obecně jsou otázky hodnocení, výběru a prioritizace dokumentů k digitalizaci předmětem řady studií, volně dostupných návodů apod. Téma je hojně řešeno jak celosvětově, tak i u nás již několik desítek let. V této studii se však budeme věnovat výhradně vhodným kritériím pro indikaci zvukových nahrávek k digitalizaci, resp. kritériím potřebným ke stanovování priorit, k vytváření plánů a harmonogramů postupů, které by měly zajistit dlouhodobé uchování obsahu nahrávek. Tyto otázky jsou v kontextu zvukových nahrávek řešeny v odborné literatuře sice již také poměrně dlouho (např. Digital New Zealand, 2009), zejména však v zahraničí (viz závěrečný přehled literatury a zdrojů). Téma bylo mnohokrát diskutováno především na půdě mezinárodních asociací The Association for Recorded Sound Collections (ARSC) a International Association of Sound and Audiovisual Archives (IASA) v rámci jejich výročních konferencí. Je to logické: v zahraničí se otázkám digitalizace zvukových nosičů věnuje trvalá a systematická péče a pozornost minimálně od 80. let minulého století. ARSC je sdružením především amerických diskografů a sběratelů nahrávek, vydává *The ARSC Journal*, ve kterém se věnuje pozornost tématům, jako jsou biografie; katalogizace; autorský zákon; výzkum; diskografie; technické aspekty a restaurování zvuku. Nejvýznamnější z našeho pohledu je publikace *ARSC Guide to Audio Preservation* (Brylawski et al., 2015). Problému se také pochopitelně věnují zahraniční národní instituce, v jejichž gesci je správa o zvukovou národní produkci ukotvena *de iure*.

K tématu přispěla řada autorů z okruhu IASA. Na webu této asociace jsou dostupné základní tituly, k nimž patří i *Task Force to establish selection criteria* (viz přehled literatury a zdrojů). V zásadní studii dostupné na domovské stránce IASA (<https://www.iasa-web.org/>) *Task Force to establish selection criteria of analogue and digital audio contents for transfer to data formats for preservation purposes* stanovují autoři tato tři kritéria: „National archives should consider the selection criteria for the digitisation of sound carriers in three steps. The first and urgent step is based on two criteria: 1) institutional assignment and responsibilities; 2) technical emergency. A second stage should determine the intrinsic cultural value of the contents, according to: 1) their cultural, scientific or academic significance for the institution; 2) their rarity. A third stage would evaluate the benefits and costs of making the digitised content accessible.” (Breen, 2003, s. 13). Formulovány jsou zde také základní otázky, na které je třeba hledat odpovědi. Zvláště jsou pojednána kritéria výběru v národních, rozhlasových a výzkumných archivech s tím, že tato nejsou totožná a autoři upozorňují na to, že některá z nich mohou být i v rozporu s obecnými politikami a trendy. Výše uvedené principy však nejsou v rozporu s těmi v zahraničí obecně doporučovanými (Digital New Zealand, 2009, s. 5) a lze je proto podle našeho mínění považovat za relevantní, a to i ve vztahu k institucím či sbírkám menšího charakteru, nemající atribut národní:

- Výběr – ne veškerý obsah lze nebo by měl být digitalizován,
- Účel – digitalizace by měla být pro účel identifikace,

- Přístup – digitalizace ovlivní přístup k originálu,
- Technika – technika digitalizace určí použitelnost,
- Hodnota – digitální kopie by měla mít vnitřní hodnotu.

Všechny uvedené zahraniční zdroje vykazují společný znak: převážně jsou zde zkoumány a ke zvažování doporučovány otázky týkající se zejména fyzického stavu nosičů. To platí i pro tzv. technické standardy IASA: „Technické aspekty hrají významnou roli při vytváření hierarchie převodu nosičů, které byly vybrány na základě jiných kritérií.” (Breen, 2003, kap. 3). Posouzení obsahu, resp. způsobu jeho hodnocení se buďto věnují poměrně obecně, nebo toto kritérium pouze konstatují. Do jisté míry je to pochopitelné – vesměs se jedná o základní díla, která řeší problematiku na vstupní obecné úrovni. A posuzovat obsah nahrávek již vyžaduje konkrétní znalost dané sbírky, jejího kontextu v rámci instituce a řady dalších souvislostí, jak se pokusíme naznačit později. Nejdále v tomto směru zřejmě zachází již výše uvedený zdroj (Breen, 2003).

Pokud jde o české prostředí, ve vztahu ke zvukovým nahrávkám je třeba zmínit diskuze a úvahy Michala Škopíka a Vojtěcha Mojžíše v rámci pracovních setkání členů české národní skupiny IAML z 90. let minulého století v souvislosti s pokusy o ustanovení České národní fonotéky (viz Horová a kol., 2022). Dále se otázkám výběru věnovali Iva Horová (Horová, 2002), Kateřina Vojířová a Filip Šír (Šír a Vojířová, 2014), řešitelé průkopnických projektů zaměřených na digitalizaci gramofonových desek na počátku tohoto století. Jejich přístup byl velmi podobný, vždy šlo o kombinaci několika hledisek. Pro ilustraci zde uvádíme kategorie projektu Městské knihovny v Praze (MKP), které přebíráme z publikovaného článku:

„Tituly vybrané pro digitalizaci byly posouzeny z těchto hledisek:

- podle míry jejich interpretační hodnoty,
- podle celkové dramaturgie a významu nahrávky v historii (české) hudby a divadla,
- podle edičního záměru nakladatele,
- podle jejich specifické hodnoty v rámci diskografie jednotlivých interpretů,
- z hlediska absence těchto titulů v současné nabídce nahrávek na trhu.

Dalším doporučením byl výběr unikátních titulů, které jsou ve dvou exemplářích, ale jedná se o jedinečné nahrávky, které chce MKP ochránit (cca 400 titulů). Digitalizace tak umožní nabídku určitého okruhu nahrávek nedostupných na jiných nosičích v celé síti MKP a ochranu nosiče před opotřebením, případně úplným zničením.” (Šír a Vojířová, 2014).

Jako poslední u nás řešil tuto otázku projektový tým kolem Virtuální národní fonotéky z Moravské zemské knihovny (MZK), kde vznikla první česká metodika na toto téma (Šír a Žabička, 2014), vázaná na konkrétní digitalizační počín této knihovny (šlo o digitalizaci fondu gramofonových desek – fondu MZK). Dostupné a nikoliv výjimečné jsou sice materiály typu koncepcí, strategií a plánů velkých institucí, které se v současnosti digitalizaci věnují programově – máme na mysli zejména Národní

knihovnu (NK), Knihovnu Akademie věd aj. Bohužel v nich zvukové dokumenty buď zahrnuty nejsou, nebo jen velmi obecně, sporadicky, okrajově a vždy jen v návaznosti na vlastní sbírky. Žádný z nich není možné považovat za obecně platné doporučení vhodných postupů. Souvisí to opět jistě s tím, že péče o zvukové nahrávky je celkově v rámci ČR stále okrajovou záležitostí, nemá dostatečnou podporu ze strany příslušných ministerstev a narážíme zde - stejně jako v dalších souvisejících oblastech našeho oboru - na problém neexistence pověřené národní instituce (viz Horová, 2022), k jejímž základním úkolům by patřilo mj. zpracování národního strategického plánu na ochranu, digitalizaci těchto nosičů a jehož součástí by přirozeně měla být také metodika či doporučení pro hodnocení a výběr nahrávek k trvalému uchování pro jednotlivé typy sbírek. Zejména by však bylo žádoucí vytvořit metodiku pro vytváření tzv. národního konzervačního fondu zvukových nosičů, která u nás dosud stále neexistuje. Takový archivní fond by měl obsahovat zejména nahrávky, jež mají mj. po obsahové stránce výpovědní hodnotu ve vztahu k národní kultuře a identitě a měl by reprezentovat tzv. zlatý fond našeho národního zvukového kulturního dědictví.

Kritéria posuzování aneb co vše je třeba brát v úvahu

Jednu z klíčových rolí pro možnost objektivního posuzování a stanovování priorit při výběru k digitalizaci bezpochyby hraje také typ nosiče, a tedy doba jeho vzniku. S ním je spojena také určitá metoda záznamu i způsob jeho přehrávání. Tato fakta pak ovlivňují zásadním stylem digitalizační postupy a nastavení potřebných technických parametrů pro snímání. Vzhledem k tomu, že tato studie je zaměřena především na otázky spojené s vlastním obsahem nosičů, tyto technické otázky, byť jsou neméně důležité, zde pojednáváme jen velmi obecně a okrajově z důvodů celistvého pohledu na zkoumaný problém.

Pro účely této studie uvádíme pouze základní přehled typů z hlediska vývojové řady:

- fonografické válce
- gramofonové desky:
 - berlinerky
 - standardní nebo též šelakové
 - acetátové
 - vinylové
- magnetické pásy a kazety
- kompaktní disky
- digital-born formáty

Pro rozhodnutí o prioritách záchrany z pohledu trvanlivosti je třeba si být kvalifikovaně vědom ohrožitelnosti jednotlivých typů nosičů a jejich specifik (viz též dále). Obecně a stručně lze konstatovat, že dosud nebyl vynalezen spolehlivější nosič, než je vhodně uchovávaný vinyl. Nasvědčuje tomu mj. také v posledních cca deseti letech vzrůstající komerční zájem o tento typ desek včetně příslušných

gramofonů a úspěšnost jejich výrobců nejen u nás, ale i v zámoří (Saiver, 2022). Zřejmě k tomu přispělo i zklamání z degradujících kompaktních disků. Počítačové (digitální) formáty jsou či měly by být pro dlouhodobé uchování obsahu (long term preservation) nejvhodnější, avšak je pro to třeba zajistit mnohem složitější a nákladnější podmínky, kde nejde jen o vlastní digitalizaci. Jde zejména o volbu vhodných datových formátů, jejich organizaci a adekvátní a trvalou následnou péči o ně. Rozbor takových podmínek však překračuje rámec naší studie.

Kritéria a výsledky průzkumu

Vzhledem k tomu, že téma zatím nebylo v českém prostředí dostatečně pojednané a naposledy poměrně dávno (viz výše), rozhodli jsme v rámci sběru aktuálních podkladů této studie pro dotazníkovou akci. Vytipovali jsme a přímo oslovili vybrané odborníky, resp. zejména správce významných zvukových sbírek v rámci ČR s žádostí, aby nám sdělili své názory a zkušenosti z praxe. Většina z nich je zapojena do volné komunity kolem portálu Národní fonotéka, někteří patří mezi naše projektové spolupracovníky. Jedná se o instituce různého typu (viz seznam dále). Cílem bylo zjistit, která kritéria pro posouzení nahrávek s ohledem na jejich výběr k digitalizaci považují tito odborníci za relevantní, a jak je případně v praxi aplikovali. Z oslovených 17 respondentů (z některých institucí odpovídalo více lidí) se jich 14 zúčastnilo aktivně.

Seznam oslovených institucí:

1. Akademie múzických umění – Zvukové studio HAMU
2. Akademie věd ČR – Etnologický ústav
3. Český rozhlas – Archiv
4. Institut umění – Divadelní ústav – Knihovna
5. Městská knihovna v Praze – Hudební oddělení
6. Moravská zemská knihovna – Odbor digitalizace
7. Národní divadlo – Divadelní archiv a Hudební archiv
8. Národní knihovna – Hudební oddělení
9. Národní muzeum – České muzeum hudby a Dvořákovo muzeum
10. Národní technická knihovna
11. Národní ústav lidové kultury
12. Ostravská univerzita – Fakulta umění
13. Rádio Classic Praha

Výsledky se diametrálně lišily z hlediska rozsahu a detailnosti. Některé odpovědi naznačují ucelenější názor, některé jsou spíše úvahami. Jednoznačně však vyplynula neexistence interních směrnic v tomto smyslu a ponechávání odpovědnosti na jednotlivcích. Dále lze také konstatovat, že v řadě případů dochází ke shodě názorů na tom, podle čeho je třeba posuzovat, jak ukazuje uvedená sumarizace.

V následující tabulce uvádíme v levém sloupci přehled uvažovaných kritérií, na kterých se respondenti průzkumu shodli jednoznačně a nejčastěji a v dalších sloupcích doplňujeme metody vhodné k jejich zkoumání, případně vhodné otázky, na něž je třeba hledat odpovědi.

<u>Obecná kritéria určující kvalitu a/nebo význam ZD</u>	<u>Metody analýzy kritérií</u> (podrobnosti)		
jedinečnost, vzácnost, unikátnost (různé aspekty unikátnosti viz níže)	historiografická analýza ZD (posouzení nahrávky z mnoha historiografických aspektů)	analýza zastoupení ZD ve sbírkách a fondech (např. kolik se dochovalo identických ZD?)	technologická analýza dokumentu (je ZD v této kategorii kvalitní, resp. něčím unikátní? - původně v době vzniku a v jakém stavu je ZD nyní?)
osobnosti obecně uznávané nebo naopak raritní	historiografická analýza ZD (posouzení nahrávky z mnoha historiografických aspektů)		
obsahová kritéria	odborné posouzení dle zaměření ZD (dějiny umění obecně, dějiny interpretace, metody muzikologie a dalších oborů dle zaměření ZD)	např. dramaturgie ZD, mimořádná či naopak typická dobová interpretace, mimořádné či naopak typické složení interpretů, problematika hudebních nástrojů atd.	(pozn.: z metod je tato nejsubjektivnější a nejobtížněji definovatelná)
vydavatelské parametry	historiografie zvukového průmyslu	v tom též: původci ZD např. producenti, iniciátoři nahrávky,	

	(unikátnost firmy, distribuce, první vydání, zaváděcí série, malý náklad atd.)	vydání k nějaké zvláštní události atd.	
datace	historiografická analýza ZD	významné faktory jako např. data nahrání, vydání, reedice apod.	
součást významné sbírky dokumentů/ příp. součást významné vydavatelské edice	historiografická analýza ZD		
úplnost sbírky	kombinace metod de visu	např. analýza pozůstalosti, logické celky sbírky, časové řady uvnitř sbírky apod.	

Tab. 1 Přehled kritérií a příslušných metod

Pokud jde o fyzický stav nosiče (kterému se zde věnujeme spíše okrajově), záleží pochopitelně také na jeho typu (viz výše). Obecně by měly být vždy upřednostněny ty dokumenty, které jsou nejvíce ohroženy ať už degradací nebo technickým zastaráváním (Prentice et al., 2017, kapitoly 3, 4, 15). Je třeba pracovat také s kritériem historického stáří nosičů, jež s sebou nese nejen způsob, jakým byl zvuk zaznamenaný, ale jde také o různé materiálové složení, a to i v rámci jednotlivých druhů nosičů. Z hlediska zachovalosti nosičů můžeme obecně stanovit tři základní stupně:

- nepoškozený (přehratelný)
- různá míra poškození (od škrábanců přes chybějící malé části apod.)
- rozlomení či jiný typ (např. chemické devastace – nárůst cizích prvků, nejen plísní), kdy již stav neumožňuje obsah přehrát.

V rámci těchto kategorií lze pak vytvořit detailnější podkategorie – to ovšem záleží na dalších okolnostech, a hlavně na účelu takového kategorizování.

Technické aspekty, tj. kvalita záznamu zvuku nahrávky, jsou dalším hlediskem, zejména:

- rychlost přehrávání

- barva
- šum/dynamický rozsah
- frekvenční průběh
- stabilita časové osy
- míra zkreslení a tím ovlivnění barvy
- parametry ostrosti
- míra šumu

Tyto hodnoty se mohou vázat např. na určité vydavatele/producenty či editory. Mnohé z nich musí ovšem posoudit zvukový specialista, stejně tak jako poté volit vhodné prostředky, případně způsoby nápravy ve jménu záchrany srozumitelnosti záznamu či zlepšení jeho poslechové kvality. Tato otázka ovšem může být diskutabilní z hlediska etiky – do jaké míry máme oprávnění do zvuku zasahovat? I na toto téma se vedou diskuze na odborných fórech. V materiálech UNESCO se setkáme s tímto obecným doporučením: „Digitální originál by měl co nejvíce odpovídat originálu, neměl by ho měnit ani vylepšovat.“ (ICOM National Committee Czech Republic, 2016, str. 3). To je ale téma opět již mimo rámec naší studie.

Zásadněji se ovšem do posuzování promítá také hledisko typu instituce, jejího poslání a úkolů. Jinak bude k výběru přistupovat knihovník, jinak kurátor muzejní sbírky či archivář, jinak zástupce rozhlasového archivu, vzdělávací instituce či vydavatelská firma.

Metoda posuzování, podle které bychom se měli řídit, bude ovšem vždy kombinací mnoha dalších faktorů, ať již spojených s vlastním nosičem, či s nejširším kontextem jeho existence a obsahu. O těchto otázkách bylo již psáno a diskutováno i u nás (viz výše), avšak zde se pokusíme jít ještě o trochu dále, a to zejména z pohledu uvědomění si a shrnutí kritérií pro posouzení hudebního obsahu, protože s ním přicházíme v praxi a v rámci řešeného projektu (2018-2022 NAKI II) do kontaktu nejčastěji. I zde však musíme – pokud chceme zohlednit všechny důležité okolnosti – pracovat také s kritérii „nehudebními“, tedy s mnohem širším kontextem.

Výběr podle obsahu nahrávky

V případě posuzování vlastního obsahu je situace poměrně komplikovaná. Posuzování můžeme teoreticky rozdělit na hlediska:

- a) inherentní
- b) kontextová

Máme při tom na mysli zejména tyto atributy:

- historicko-kulturní hodnota nahraného obsahu/díla (může jít i o mluvené slovo)
- historicko-kulturní význam daného vydavatele, edice/řady apod.
- hodnota interpretace

- unikátnost, a to dále z různých úhlů pohledu (dílo, interpret, četnost nahrávání, live nebo nekomerční nahrávka atd.)
- raritní nahrávky
- druh/žánr
- dramaturgie
- výpověď o určitém společensko-kulturním jevu
- výzkumná hodnota (research value) – např. vazba nahrávky na další artefakty, události, fakta apod.
- edukační hodnota

Pořadí ani počet uvedených kritérií nemusí být závazné – opět platí, že pro každý typ instituce či sbírky mohou platit jen některé aspekty, nebo ještě jiné aspekty. Některá z těchto kritérií se jak známo posuzují objektivně poměrně obtížně a každý kurátor apod. může proto dojít k poněkud odlišným výsledkům při stanovování priorit (viz výše).

Jakou metriku pak budeme v rámci stanovených kritérií volit, je další úkol. Lze například přiřadit každé kategorii určitou početní váhu na předem stanovené stupnici a podle ní pak „bodovat“ jednotlivé nahrávky. Výsledkem takového bodování může vzniknout seznam, který lze třídit podle jednotlivých kritérií a operativně s ním pracovat podle potřeby. Stačí k tomu např. excelová tabulka, do níž jsme vyexportovali (např. z knihovního katalogu apod.) identifikační údaje o nahrávkách, které potřebujeme posuzovat. Další možností by bylo např. takový rating vkládat podle předem stanovené metodiky přímo do metadatových záznamů v e-katalogu. Samozřejmě by pro to musely být v databázi připraveny potřebné podpůrné funkce, minimálně zvláštní pole pro zápis těchto údajů. To vše je samozřejmě náročné nejen časově i intelektuálně, ale také z logistického hlediska (sbírky mohou být uloženy ve vzdálených depozitářích, je třeba je převážet – manipulace je může ohrožovat apod). V tomto procesu nám automatizované operace zásadnějším způsobem zatím nepomohou, ačkoliv není vyloučeno, že by to tak v budoucnosti být mohlo – např. s ohledem na vývoj nových přístupů digitální muzikologie nebo umělé inteligence.

Dalšími aspekty, s nimiž bychom neměli opomenout pracovat, jsou:

- sbírkotvorné hledisko (součást celku – sbírky, provenience apod.)
- dostupnost stejné nahrávky jinde (kde ovšem nestačí shoda titulů, ale je třeba hledat ji i v dalších parametrech – stejný interpret, datum nahrání a vydání, vydavatel)
- četnost zájmu o danou nahrávku
- počet zastoupených exemplářů (multiplikáty)
- logistické aspekty (bez poslechu nahrávky se v mnoha případech nelze při hodnocení obejít).

Některé body jsou podle našeho názoru relevantní spíše hlavně pro knihovny, ovšem je třeba je i zde pečlivě posuzovat v kombinaci s předchozími údaji. Mohlo by se totiž snadno stát, že kritéria budou stát

přímo proti sobě: např. nahrávka, o kterou není ze strany uživatelů zájem, může být přesto z jiných úhlů pohledu velmi hodnotná (např. interpretačně, historicky, zastoupením určitého žánru atd.).

Výsledkem popsaného posuzování by mohla být např. klasická matice, znázorňující výsledky kombinace předem daných a vážených kritérií, která by sloužila jako objektivní podklad pro rozhodování. Z praxe však poznamenáváme, že jakkoliv sofistikované metody použijeme, bude v řadě případů třeba rozhodovat mimo takto získané údaje a řešit případy na základě individuálního posouzení, které nebude prosté subjektivních postojů a názorů.

ZÁVĚRY

Ke stanovení konkrétních a dostatečně návodných a detailních kritérií pro posuzování a výběr nahrávek k digitalizaci tedy musíme vždy přistupovat z hlediska konkrétní instituce a sbírky. Jiné potřeby mají národní instituce, jiné výzkumné organizace, veřejnoprávní média atd. Je možné zvolit několik úrovní přístupů, metod i aspektů pro hodnocení. V zásadě lze konstatovat, že vždy půjde o kombinaci několika aspektů a že přístupy se mohou i poměrně značně lišit případ od případu a že budou vždy vykazovat také určitou míru subjektivních postojů a názorů hodnotitelů. Tato fakta vyplývají hned z několika skutečností včetně těch, které již byly zmíněny dříve: velmi záleží na kvalifikaci hodnotitele, na jeho aktuální pracovní pozici, na orientaci v aktuálním stavu řešení obecně, na znalostech kontextu nejen vlastní sbírky, na míře jeho ztotožnění se s posláním dané instituce apod.

Je však zřejmé, že k posuzování musíme vždy přistoupit ve dvou základních rovinách, jimiž jsou

- a) fyzický stav nosiče,
- b) význam jeho obsahu.

Z uvedeného vyplývá, že by bylo možné vytvořit celou řadu různých kombinací pohledů, kategorií a podkategorií, které rozhodně není snadné jednoznačně a systematicky uchopit ani teoreticky, ani v praxi. „Pokud si pokusíme tato vícečetná kritéria provizorně roztřídit, rozpadají se do několika okruhů a v každém tomto okruhu ještě dalších variací, vlastně otázek, které bychom si měli klást a podle odpovědí na tyto různorodé otázky se pak rozhodovat.“ (M. Škopík v odpovědi v průzkumu).

Za hlavní přístupy bychom však každopádně v souladu s M. Škopíkem doporučili neopomenout především tato hlediska:

- a) jedinečnost a vzácnost
- b) hudebně-historické hledisko
- c) obsahové hledisko
- d) technické hledisko
- e) cena a náklady na digitalizaci

Z předloženého příspěvku je patrné, že stanovit pevně daná a obecně platná kritéria není možné, ba že by to mohlo dokonce být v určitých situacích kontraproduktivní. Za nejdůležitější podmínku vhodných přístupů proto považujeme kvalifikovanost osob, jež o digitalizaci rozhodují, a to kvalifikaci v širokém slova smyslu, jak bylo popsáno výše, rozhodně nikoliv pouze muzikologickou či archivářskou. Pro fundované rozhodování je nezbytný tým různých specialistů a kombinace jejich pohledů (ideálně jde o tři: technický pohled, muzikologický a dokumentární). V běžné praxi našich jednotlivých institucí je tato podmínka bohužel značně obtížně splnitelná vzhledem k celkové personální a finanční poddimenzovanosti v oboru. I to je důvod pro vytvoření národního metodického centra. Druhým velmi významným činitelem, který ovlivňuje kvalitu výsledků, je spolupráce a vzájemná informovanost

dotčených subjektů (vesměs paměťových institucí) ale také resortů, protože jde o oblasti spadající pod ministerstvo kultury, vnitra, částečně také školství. Informační povinnost o digitalizačních aktivitách je sice nyní stanovena v rámci Registru digitalizace ČR, bohužel se však týká jen příspěvkových organizací, které žádají o dotaci v rámci programu MK ČR VISK7 (dotační program MK, podprogram 7 je určen na digitalizaci ohrožených dokumentů). Opět narážíme na problém absence centrálního, tj. národního koordinování dané oblasti.

Problematika hodnocení zvukových dokumentů z hlediska unikátnosti a jejich hodnoty přímo souvisí s problematikou selekce kulturního dědictví. Hodnocení a výběr prolínají celým životním cyklem kulturních objektů, které se konstituují a vznikají právě procesem výběru. Nedílnou součástí procesu selekce je subjektivní hledisko, které nelze až na výjimky vyloučit či potlačit. V širokém rozpětí typů souborů a sbírek zvukových dokumentů zahrnujících tak odlišné sběratelské a kurátorské záměry jakými jsou fondy odborných institucí, hudební knihovny či archivy, konzervační fondy národních institucí, provozní fonotéky médií i osobní sbírky laických nadšenců je rozhodujícím faktorem vyvážený přístup. Kombinace alespoň základních sbírkotvorných a pořádacích principů, které ani nemusí být písemně fixovány a vědomě dodržovány, a současně aplikace subjektivního kritického posuzování subjektem. Osobou kurátora, který je povinen trvale kultivovat svoje znalosti hudby a jiných forem zvukového obsahu, hudební kritiky, historie zvukového záznamu, hudebního průmyslu i dalších souvisejících oborů a kulturních činností.

DEDIKACE

Tato studie vznikla v rámci projektu DG18P02OVV032 Nový fonograf: naslouchejme zvuku historie, financovaného Programem na podporu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity na léta 2018–2022 (NAKI II).

SOUPIS PRAMENŮ A BIBLIOGRAFIE

Albertina icome (2016, 24.–25. května). *22. ročník Konference o profesionálních informačních zdrojích Inforum*, Praha: Albertina icome Praha s.r.o.

Assman, Ilse, Mearns, Martie (2015). From broadcasting to archiving: the Southern African public service broadcast archives. *Archives and Records*, 36(2), s. 146–166.

Beneš, Josef (1997). *Základy muzeologie*. Opava: Open Education & Sciences pro Ústav historie a muzeologie Filozoficko-přírodovědecké fakulty Slezské univerzity.

Boston, George, Keynes, Milton (1998). *A Guide to Standards, Recommended Practices and Reference Literature Related to the Preservation of Documents of All Kinds*, United Kingdom.

Bradley, Kevin (2009). *Guidelines on the Production and Preservation of Digital Audio Objects*. International Association of Sound and Audiovisual Archives, Australia: IASA Technical Committee.

Breen, Majela et al. (2003). Task Force to establish selection criteria of analogue and digital audio contents for transfer to data formats for preservation purposes. International Association of Sound and Audiovisual Archives.

<https://www.iasa-web.org/sites/default/files/downloads/publications/taskforce.pdf>.

Brylawski, Sam, Ierman, Maya, PIKE, Robin, SMITH, Kathlin (2015). *ARSC Guide to Audio Preservation*. Association for Recorded Sound Collections. <https://www.clir.org/wp-content/uploads/sites/6/pub164.pdf>.

Digital New Zealand (2009). *The Make it Digital Scorecard: A tool for selecting and prioritizing content for digitisation*.

https://assets.ctfassets.net/znh5z67d7m34/37uDnNtrLhuXyQBu8hkCR7/71b8db9019652c61f87681f83c66fd33/13_17_25_5_mid_score_card.pdf.

Eckersley, Timothy (1974). The Selection of Sound Recordings for Permanent Retention in the BBC Sound Archives. *IASA Phonographic Bulletin*, (9), s. 9–12.

Federal Agencies Digitization Guidelines Initiative (2012). *Guidelines: Audio Digitization System Performance*. <http://www.digitizationguidelines.gov/guidelines/digitize-audioperf.html>.

Choy CC, Sarah et al. (2016). The UNESCO/PERSIST: *Guidelines for the selection of digital heritage for longterm preservation*. <https://cdn.ifla.org/wp-content/uploads/files/assets/hq/topics/cultural-heritage/documents/persist-content-guidelines-en.pdf>.

Harrison, Helen P. (1984). Selection in Sound Archives: collected papers from IASA conference sessions. Special Publication, (5).

Horová, Iva a kol. (2022). *Archiv, který nebyl: Sto let pokusů o národní zvukový archiv*, Praha: Národní muzeum v Praze. (v tisku)

Horová, Iva (2002, 23. května). *Digitalizace a zpřístupnění méně dostupných zvukových záznamů knihovny HAMU: pilotní projekt*. 8. konference o profesionálních informačních zdrojích, Praha: Albertina icome Praha s.r.o.

Hruška, Zdeněk a kol. (2017). *Strategie digitalizace Moravské zemské knihovny v Brně*. https://www.mzk.cz/sites/mzk.cz/files/souboryMZK/pdf/strategie_digitalizace_mzk_02-2017_v1-0.pdf.

ICOM National Committee Czech Republic (2016). *Fundamental principles of digitization of documentary heritage*. https://icom-czech.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/34/2020/05/Digitization_guidelines_for_web_EN-1.pdf.

ICOM National Committee Czech Republic. *UNESCO/PERSIST (březen 2016, Platform to Enhance the Sustainability of the Information Society Transglobally)*. https://icom-czech.mini.icom.museum/wp-content/uploads/sites/34/2020/05/Digitization_resume_CZ-1.pdf.

Indrák, Michal (2021). Národní strategie digitalizace knihovních fondů v ČR. *Duha: Informace o knihách a knihovnách z Moravy*, 35(3).

International Association of Sound and Audiovisual Archives. *Preface to this web edition (2010)*. <https://www.iasa-web.org/selection/preface-web-edition-2010>.

Joint Technical Symposium (2007, 28.–30. června). *Audiovisual Heritage and the Digital Universe*, Toronto.

Lance, David G. (1984). Oral history criteria for selection in the field. *Selection in Sound Archives: collected papers from IASA conference sessions*, (5).

Lošťák, Oldřich (2015). *Aspekty digitalizace textů* [Bakalářská práce, Masarykova Univerzita]. Archiv závěrečných prací MUNI. https://is.muni.cz/th/t6nrt/Diplomova_prace_virkqenx.pdf.

NAKI II (2018–2022). *Nový fonograf: naslouchejme zvuku historie*. Vytvoření postupů a nástrojů pro evidenci, digitalizaci, zpřístupnění a dlouhodobou ochranu zvukových záznamů na historických nosičích v paměťových institucích (projekt NM, NAKI II 2018–2022, č. proj. DG18P02OVV032).

Národní knihovna ČR (2021). Strategie digitalizace novodobých dokumentů NK ČR pro léta 2021–2023, Praha: Národní knihovna.

National Archives (2019). *Audio Guidance: Identifying Audio Formats*. The U.S. National Archives and Records Administration. <https://www.archives.gov/preservation/formats/audio-identify-formats.html>.

Prentice, Will, Gaustad, Lars et al. (2017). Uchovávání audiovizuálního dědictví: etika, principy a strategie uchovávání, United Kingdom.

Robin, Michael (2006). *Digitizing Audio*. TV Tech. <https://www.tvtechnology.com/miscellaneous/digitizing-audio>.

Saiver, Filip (2022). *Amerika se může utlouct po vinylech. Miliardář Pelc proto otevřel další fabriku v Nashvillu*. Forbes. <https://forbes.cz/amerika-se-muze-utlouct-po-vinylech-miliardar-pelc-proto-otevrel-dalsi-fabriku-v-nashvillu/>.

Schüller, Dietrich, Häfner, Albrecht (2014). *Handling and Storage of Audio and Video Carriers*. International Association of Sound and Audiovisual Archives. <https://www.iasa-web.org/tc05/handling-storage-audio-video-carriers>.

Schüller, Dietrich (2005). *Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy*, United Kingdom.

Schuursma, Rolf (1984). Problems of selection in research sound archives. *Selection in Sound Archives: collected papers from IASA conference sessions*, (5).

Šír, Filip, Šírová Vojtěřová, Kateřina (2014). Projekt Digitalizace dlouhohrajících desek v Městské knihovně v Praze. *Čtenář: měsíčník pro knihovny*, 66(2), s. 54–58.

Šír, Filip, Žabička, Petr. *Metodika pro digitalizaci a on-line zpřístupňování gramofonových nahrávek pro paměťové instituce*. <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbnuYXJvZG5pZm9ub3Rla2F8Z3g6NWNjNDFiMjgwMjNmNDBkZA>.

Škopík, Michal (2010). Digitální konverze a archivace audiovizuálních a fotografických archivů: teorie a praxe digitalizace moderního audiovizuálního archivu. Strážnice.

Waffen, Leslie (1984). The art of appraisal and selection of sound recordings archival retention. *Selection in Sound Archives: collected papers from IASA conference sessions*, (5).

Walsh, David (2007). Joint Technical Symposium 2007 Audio-Visual Heritage and the Digital Universe (28-30 June, Toronto). *Journal of Film Preservation*, (74), s. 57–60.

Wikipedia. *Association for Recorded Sound Collections*.

https://www.hmoob.in/wiki/Association_for_Recorded_Sound_Collections.

Wikisofia (2017). *Workflow digitalizace*. https://wikisofia.cz/wiki/Workflow_digitalizace.

POZNÁMKA O AUTORECH

Iva Horová

V letech 1994–2014 působila jako ředitelka Knihovny AMU v Praze. Systematicky se zde věnovala zejména implementování nových informačních technologií, zavádění standardů a problematice digitalizace a zpřístupňování primárních dokumentů. Podílela se na tvorbě celostátní metodiky metadatového popisu speciálních typů dokumentů (tištěné hudebniny, audio, video, filmy), problematice zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací.

Od roku 2014 se znovu intenzivně věnuje problematice evidence, popisu, ochrany, digitalizace a zpřístupňování zvukových záznamů. Usiluje o nastolení potřebných podmínek a koordinace na národní úrovni. Je mj. spoluautorkou návrhu Koncepce pro uchovávání, digitalizaci a zpřístupňování zvukových dokumentů v ČR. Věnuje se osvětové činnosti, podílí se vedení seminářů a workshopů v ČR, prezentuje a publikuje na toto téma v ČR i v zahraničí. V současné době pracuje v Národní technické knihovně jako koordinátor portálu Národní fonotéka.

V projektu Nový fonograf je odborným garantem za oblast metadatového popisu zvukových nosičů a jejich zpřístupňování a konzultantem z titulu své muzikologické kvalifikace.

E-mail: iva.horova@techlib.cz

Michal Hora

Michal Hora pracuje v Národní knihovně ČR (NK) od roku 1983. Absolvoval studia muzikologie a knihovnictví, která zakončil publikovanými pracemi o roli fyzických nosičů hudby v dějinách kultury a o vlivu způsobů záznamu a šíření hudby na hudbu samou. Do roku 1990 pracoval v NK v Hudebním oddělení, kde se podílel na různých hudebně knihovnických činnostech od akvizice a zpracování po bibliografické a referenční služby. Díky společenské změně po roce 1989 dostal šanci stát se členem vedení knihovny, kde pracoval především v organizačních a manažerských pozicích až do roku 2005. Byl mj. předsedou organizačních výborů mezinárodních konferencí IAML (1991) a LIBER (1999) v Praze. Byl také členem krizového štábu NK v Klementinu při povodních v roce 2002. V roce 2006 se vrátil k odborné práci. Šíří svých zájmů uplatnil v letech 2006-2010 při analýze a dokumentaci sbírky vzácných moderních bibliofilii. Od roku 2011 se věnuje mj. budování příručních fondů studoven NK. Zároveň se od roku 2015 vrací k tematice zvukových dokumentů v různých aspektech oblasti.

E-mail: michal.hora@nkp.cz